

Село и иновације: Перспектива развоја руралних подручја

Апстракт: У овом раду аутор покушава да укаже на промјене које су задесиле село под утицајем дифузије иновација у пољопривреди, доводећи у везу перспективу развоја руралних подручја са процесима који су током двадесетог вијека узроковали изузетно неповољан положај села, као и са оним процесима који данас подједнако деструктивно утичу на живот села. Аутор је мишљења да село у будућности неће моћи да се носи са модерним иновацијама, које се пласирају у пољопривреду без претходне научне валоризације и темељних истраживања која би узела у обзир типологију руралних подручја.

Кључне ријечи: село, рурално, развој, иновација, перспектива.

УВОД

Под појмом руралног развоја углавном се схвата развој села кроз његову модернизацију, која између осталог, подразумејева и усвајање производних иновација без којих се не може замислити савремена пољопривредна производња, па самим тим ни перспектива развоја села. Међутим, када је ријеч о усвајању иновација, то јест када је ријеч о односу села према иновацији, наилазимо на стари проблем који је, чини нам се, запечатио, или бар нам је тако представљено, перспективу развоја руралних подручја. Наиме, селу се приписује, а самим тим на неки начин и оправдава његов незавидан положај у коме се данас налази, да се оно системски опире иновацијама¹ и тако кочи свој развој и напредак. Овакав став, када је у питању рурални развој, није био само уобичајен за југословенску социолошку мисао двадесетог вијека, која је била препуна идеолошких концепција и елемената², него је он и данас увелико присутан и то на тај начин да се село заобилази у креирању властитог развоја. У таквој ситуацији, у којој положај преосталих сељака и села још увијек није одређен осим кроз поражавајућу статистику (која нажалост служи само за просте политичке или научне констатације) свјedoци смо нових идеја и стратегија руралног развоја које се доносе у складу са европским, ригорозним

¹ Ђурић, В.: *Систем сеоског опирања иновацијама*, Социологија и простор, Vol. 40 No 3/4 (157/158), Институт за друштвена истраживања, Загреб, 2002.

² Шљукић, С.: *Сељаштво између идеологије и теорије*, Култура полиса, бр. 15, Нови Сад, 2011.

стандардима пољопривредне производње, а који се веома мало или, још боље речено, никако не дотичу стварног стања на терену.

Логично питање које се намеће само по себи свакако се не односи само на степен и спремност усвајања иновација, то јест на однос адопт (сељак)–иновација, него на врсту иновације која се пласира селу и сељаку у односу на његов културно-просторни и сазнајни хабитус. У ствари, питање би требало да гласи да ли модернизација кроз нове, европске производне стандарде пружа перспективу развоја руралних подручја? Ово се посебно дотиче крајишког села, не само због његове антрополошко-просторне посебности већ због структуре сеоског становништва и пољопривредног потенцијала, који су девастирани не само депопулацијом и дерурализацијом у другој половини двадесетог вијека него и ратним пустошењима, те транзиционим периодом који већ траје двадесет година и који је на негативан начин утицао на крајишка села.

Прије излагања овог проблема напоменемо да циљ овог рада није дубинско сондирање у процес дифузије пољопривредних иновација на селу нити улазак у прецизну анализу односа на релацији сељак–иновација. Због озбиљног недостатка емпиријских истраживања на ову тему размотрићемо само на оне промјене које су довеле до губитка самосталности нашег сељака.

Дифузија иновација – однос села према новом

Истраживање дифузије иновација у пољопривреди, те самог односа села према иновацијама, код нас свој шири значај поприма тек конституисањем југословенске руралне социологије почетком шездесетих година двадесетог вијека. У свијету се истраживање дифузије иновација на селу и пољопривреди јавља већ почетком двадесетог вијека, прво у Америци. Оно је познато као ширење нових идеја и материјалних средстава у „отворено село“ (Open country), а затим и у оним европским земљама које су захватили нагли процеси индустријализације и урбанизације.³ За разлику од америчких социолога чија су истраживања имала претежно емпиријски карактер⁴, истраживања у Југословији

---

³ Ђурић, В.: *Дифузија иновација као истраживачко поље руралне социологије*, Социологија села, бр. 33, Институт за друштвена истраживања, Загреб, 1971, стр. 23.

⁴ Еверет, Р.: *Diffusion of innovations*, The free press, A Division of Macmillan Publishing Co. Inc., New York, 1962.

кретала су се у оквиру теоријских кларификација⁵ и идеолошких концепција⁶, па је због тога овај проблем до данас остао замагљен. Ипак, однос села према иновацијама можемо сагледати и истражити не само у оквиру постојећих теорија, које испод идеолошког садрже и корисне увиде⁷, него и у оним аспектима⁸ која дају јасну слику у промјене којима је село било изложено. Први значајнији иновативни талас који је захватио српско село десио се током Прве аграрне реформе од 1919. године до 1941. године и садржавао је читав сет аграрно-техничких мјера које су утицале на живот села. Сусрет села са иновацијама кроз историју био је одговарао духу времена. Иновације су биле сталне првенствено у сточарству, кроз стварање нових пасмина⁹ и као такве су мање-више остале на истом нивоу све до двадесетог вијека.

За крајишко село почетак тридесетих година двадесетог вијека постаје значајан период дифузије иновација у пољопривреди, будући да оно улази у састав Врбаске бановине. Тиме су се интензивирали административни напори за provedбу аграрно-техничких мјера. Поред већ устаљених иновација које су се дешавале у сточарству, занимљиво је да су у релативно кратком времену, у свега десетак година, иновације биле веома заступљене и у другим гранама пољопривредне производње. Тако већ од 1938. године имамо иновације у пчеларству, живинарству и воћарству¹⁰, које су допринијеле повећању пољопривредне производње и развоју крајишког села¹¹. Ово је поготово значајно, ако узмемо у обзир да су феудални односи у Босни и Херцеговини трајали до 1919. Године. Без ранијег приступа техничком осавремењавању, у односу на европске или америчке, домаћа пољопривреда је била још увијек на средњовјековном нивоу. За јасније схватање процеса дифузије иновација тридесетих година значајни су извјештаји банске управе који се односе на стање у пољопривреди и селу. Један од њих је извјештај Љубомира Ст. Косиера из 1931. године: „Напретку биљне производње најбоље ће се

---

⁵ Фирст-Дилић, Р.: *О концептима у истраживању пољопривредних иновација*, Социологија и простор, Vol. No. 44–45, Институт за друштвена истраживања, Загреб, 1974, стр. 5–6.

⁶ Шљукић, С.: *Сељаштво између идеологије и теорије*, op. cit., стр. 319.

⁷ Исто.

⁸ Овдје првенствено мислимо на изворе који нису били предмет емпиријских истраживања у поменутом периоду, као што су: статистички извјештаји, пописи становништва, архивска грађа.

⁹ Митровић, М.: *Српско село и сељаци на прелазу векова – између стратегија преживљавања и модернизације*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, 2004, стр. 7.

¹⁰ Краљевска банска управа Врбаске бановине: *Статистика*.

¹¹ Исто.

припомоћи преко узорних сеоских газдинстава, чијој се организацији још раније приступило, те даље оснивање и уређивање треба само форсирати. Узорна сељачка газдинства имају да послуже као расадници свега напредног и потребног, што се управо мисли предузимати у народу у циљу повећања биљне производње, а у вези са уређењем модерних ђубришта и хигијенски уређених штала, увођењем и стандардизацијом бољег семена, применом савремених господарских справа, тријерских станица, припусних станица за стоку и уређењем живинарства и модерних пчелињака. На овим имањима испитиваће се и рентабилност појединих пољских плодина као и све оно, што директно и индиректно засеца у привредне прилике дотичног краја.¹² Очевидно је да из овог извјештаја можемо закључити да су иновације свој пут до сељака проналазиле кроз узорна сеоска газдинства, која су представљала главне канале за ширење свега новог, напредног и потребног за развој пољопривреде и села. Самим избором каналисања иновације у сеоски културни образац, говори нам да се водило рачуна о томе како ће се иновација што боље представити селу и тако амортизовати она његова готово урођена конзервативност која спречава развој и напредак. У ствари, село се није посматрало као класни непријатељ, којем се одрицао било какав модернизацијски потенцијал¹³, него се настојало да се пружи перспектива индивидуалном пољопривредном газдинству. У статистичким подацима банске управе, који се односе на број грла ситне и крупне стоке за период од 1930. до 1933. године, очигледно је повећање броја грла јер су се у поменутом периоду вршиле селекције у правцу одгајања што бољег типа стоке прилагођеног климатским условима.¹⁴

Поред агротехничких иновација, иновације су се дешавале и у начину организације пољопривредних произвођача, а њихову суштину су чиниле земљорадничке задруге. У наведеном периоду у Врбаској бановини било је око 320 разних задруга са 30 000 чланова.¹⁵ Поред производних иновација, у истом периоду дешавале су се иновације и на другим нивоима сеоског живота (иновације у становању, хигијени, складиштењу производа итд.), које су мијењале живот села на културном нивоу и то су најважније

---

¹² Алманах бановина: *Врбаска бановина (у додатку Вардарска и Зетска бановина)*, стр. 25.

¹³ Шљукић, С.: *Сељаштво између идеологије и теорије*, оп. cit., стр. 323.

¹⁴: Краљевска банска управа Врбаске бановине: *Статистика*, оп. cit.

¹⁵ Исто.

промјене у начину сељачког живота уопште. За те промјене поред иновативних мјера пресудан је био и утицај научно-техничке револуције¹⁶.

Очигледно је да се процес дифузије иновација у пољопривреди и селу током тридесетих година двадесетог вијека у Врбаској бановини дешавао у склопу актуелне (државне) аграрне политике, те су и иновације прихватане на нивоу села више као програм а не као иновација јер су служиле задовољењу неке инструменталне или егзистенцијалне потребе.¹⁷ Међутим, како у поменутом периоду нису вршена истраживања на релацији село–иновација, у научном смислу није ни био идентификован, јер тридесетих година код нас нико није истраживао фазе ширења и усвајања иновације у пољопривреди, што знатно отежава схватање и анализу не дифузије иновације и процеса усвајања иновације на релацији адопт–иновација. Ово научно подручје, као што смо већ рекли, у оквиру руралне социологије свој замах доживјеће тек шездесетих година двадесетог вијека.

Ипак, на основу резултата истраживања која су била усмјерена на испитивање села из другог угла (у нашем случају на нивоу породице) можемо извући сазнање о односу села према иновацијама којима је село било изложено. Једно од истраживања које је у овом домену незаобилазно је познато истраживање Ерлих Вере¹⁸ које, обухвата и истраживање на подручју тадашње Врбаске бановине. Према Ерлих Вери: „Сами сељаци, који у том периоду живе у задругама, у средишту су буре; они слабо виде или никако не виде разлоге који поткапају задругу. Најслабије виде објективне разлоге који их 'гурају' из задруге, а нешто боље оне који их 'вуку' јер то су разлози из категорија вреднота и циљева. Циљ самосталности вуче их несаломљивом снагом. Тај циљ тако привлачи да обзире економске нарави великим дијелом губе важност. Млади сељаци теже за неовисношћу, премда могу предвидјети потешкоће господарења на ситном сељачком посједу осакаћеном неповољном диобом. Међутим, они неће да виде те опасности и савладавају највеће запреке само да би провели диобу задруге. Јер им је циљ 'слобода'.“¹⁹

---

¹⁶ Митровић, М.: *Српско село и сељаци на прелазу векова – између стратегија преживљавања и модернизације*, *op. cit.*, стр. 29.

¹⁷ Фирст–Дилић, Р.: *О концептима у истраживању пољопривредних иновација*, *op. cit.*, стр. 6.

¹⁸ Ерлих, В.: *Југославенска породица у трансформацији*, Либер, Загреб, 1971, стр. 263.

¹⁹ Исто, стр. 363

Из описа стања унутар породичне задруге²⁰ можемо да претпоставимо да на поменутој релацији није било „системског“ отпора ширењу иновацијама, тако да овај као и остали примјери могу да послуже у промјени негативног става према селу који се формирао под утицајем владајуће идеологије у другој половини двадесетог вијека. Наравно, ми селу не одричемо конзервативност и сумњичавост према новом, село их свакако посједује, али сигурно не у толикој мјери да се село због њих схвата као заостало и примитивно. Однос села према новом можда најбоље можемо разумјети ако га посматрамо наспрам односа његовог антипода према новом, то јест наспрам односа града према иновацији. Ову органску и културолошку дистинкцију можда је најједноставније објаснио Luis Mumford у свом осврту на допринос села развоју града, који на трагу археолошких налаза потврђује иновативни потенцијал села, оним иновацијама које су у историјској трансформацији село–град, прво настале у селу, а затим прихваћење као цивилизацијски допринос града. L. Mumford наводи низ иновација попут: цистерне, јавног пута, трга, канализације..., у ствари, село у односу на град иновације користи другачије, то јест без цивилизацијске амбиције.²¹ Историјски гледано, према L. Mumfordu, село се не опире иновацијама него их ставља у свој културно-религијски код, у своју колективну свијест.

Иновација у процесу атрофије села

Друга половина двадесетог вијека што се тиче крајишког, започела је новом аграрном реформом која је опустошила и десетковала сеоска подручја. Већ у првим годинама реформе у периоду од 1945. до 1948. године сељаштво је постало објекат разноврсних мјера нове власти, а срж такве политике било је настојање да у социјалистичку привреду укључи сељаке, који су као приватни власници били изван система, то јест изван контроле тадашње власти.²² Сељачком газдинству се у овом периоду оспоравао озбиљнији напредак у производњи, а самим тим и његова способност усвајања нових рјешења, па се оно у овом периоду отворено називало заосталим.²³ Овакав однос према селу можемо одредити као срж тадашње политике чија ће се манифестација

---

²⁰ Исто, стр. 335.

²¹ Мамфорд, Л.: *Град у историји*, Book & Marso, 2006.

²² Шљукић, С.: *Сељаштво између идеологије и теорије*, op. cit., стр. 320.

²³ Исто: стр. 323.

показати погубном на развој и модернизацију села. Мјере које су подузете у периоду од 1945. до 1953. године онемогућиће свако озбиљније ширење и усвајање иновација. Општепознато је да су у наведеном периоду основане сељачке земљорадничке задруге са обавезним колективним откупом, а да је смањењем аграрног максимума са 30 на 10 хектара онемогућен развој индивидуалног пољопривредног газдинства. Убрзо ће се овај курс комунистичке политике према селу показати као најбољи пут за уништење села, јер у периоду између шездесетих и осамдесетих година долази до рапидног опадања пољопривредног становништва.²⁴ Упоредо са атрофијом сеоског живота, шездесетих година двадесетог вијека започињу и истраживања дифузије иновација у селу и пољопривреди. Ако заиста покушамо да сагледамо домете тих истраживања, одмах ћемо уочити да су истраживања искључиво теоријска и да она углавном остају у домену идентификовања проблема истраживања. Она истраживања која задиру дубље у сам однос села према иновацији, видљиво су оптерећена идеолошким концептима и научним „опрезом“ према актуелној политици у аграру, не доводећи никада у везу развој села са усвајањем иновација нити са посљедицама мјера које су проведене на аграрно-техничком нивоу²⁵.

Са ове временске дистанце, у том правцу дужни смо, ако ништа друго, бар поставити питање како истраживати дифузију иновација у пољопривреди и селу, а истовремено у тим истраживањима изоставити или, боље речено, уопште не поменути хаотично стање у којем се село већ налазило. Овај проблем заобилазио се на тај начин што се село посматрало као друштвено-историјска категорија, па су се и научна истраживања кретала у оквиру општих категорија као што су: село, друштвене промјене, производња, урбанизација итд. Свакако да се процес ширења и прихватања иновација, који је захватио село након Другог свјетског рата, мора посматрати другачије у односу на тај наизглед исти процес током тридесетих година прошлог вијека. Ова разлика долази отуда што су главни „носиоци“ иновације формално били исти, то јест дифузија иновација дешавала се у склопу аграрне реформе која је тридесетих година представљала најповољнију

---

²⁴ Социјалистичка Република Босна и Херцеговина, Републички Завод за статистику: *Попис становништва, домаћинства и станова 1981. године, Становништво и домаћинства, упоредни подаци 1971. и 1981. за општине*, Сарајево, новембар 1982, стр. 116.

²⁵ Дилић, Е.: *Тракторизација индивидуалне пољопривреде – Неки основни аспекти усвајања трактора у Славонији и Војводини*, Социологија и простор, Vol. No. 53–54, Институт за друштвена истраживања, Загреб, 1976.

друштвену акцију за ширење и усвајање иновације, док педесетих година она представља главни инхибитор у иновирању села.

Иако лишено системске подршке у свом развоју и иновацији, шездесетих година двадесетог вијека село свој пут до иновације проналази кроз друге комуникативне токове. У ствари, иновација на село пристиже другим каналима, а носиоци иновативних промјена постају управо они који су због неравномјерног односа између величине посједа и броја активног пољопривредног становништва²⁶ морали да напусте своје посједе и постану нова класа сељака–радника. Тренд атрофије села и разлике сеоских потенцијала је приказан на примјеру Општине Мркоњић Град и резултате пописа из 1971. и 1981. године.

Табела 1. Укупно пољопривредно становништво (упоредни подаци 1971–1981)

	Укупно	Активно	% пољопривредног становништва	% активног пољопривредног становништва
1971	16991	8256	60.0	71.3
1981	6038	3458	21.7	32.0

Извор: попис становништва 1981. године

Под утицајем градске културе сељаци–радници и мигранти, који нису трајно прекинули односе са својим рођацима на селу, приоритет у опремању домаћинства дају иновацијама које се односе на квалитет становања. Рецимо, електрични шпорет добио је предност у односу на неку савремену пољопривредну справу. Усвајање иновативности на начин да се једноставно прескачу фазе које би довеле до рентабилности индивидуалне пољопривредне производње довео је до тога да се у овом периоду пажња сељака као адопта иновације усмјерила на појединачне иновације које су им омогућавале лакши живот на селу не обраћајући пажњу на исплативост онога што раде. Врхунска иновација у том погледу за крајишко село свакако је био трактор, који је и данас иновативни сан многих домаћинстава. Међутим, губљење виталности и поремећај у радној структури унутар сеоског домаћинства довели су до тога да ни употреба савременијих агротехничких средстава није битније утицала на развој села, јер „сељачко газдинство се

²⁶ Социјалистичка Република Босна и Херцеговина, Републички завод за статистику: *Попис становништва, домаћинстава и станова 1981, Становништво и домаћинства, упоредни подаци 1071. и 1981. за општине*, Сарајево, новембар 1982, стр. 116.

не репродукује као друге врсте производних организација и предузећа. У њему се до радне снаге не долази конкурсом него рађањем“.²⁷

Одласком сељака на привремени рад у иностранство током раних седамдесетих година довео је до појаве гастарбајтерских домаћинстава, која су се по усвајању иновација у пољопривреди знатно разликовала од домаћинстава сељака–радника, не само због тога што су гастарбајтери имали већу зараду него због имитирања аустријског и њемачког сељака. Одушевљеност српског сељака њемачким пољопривредним иновацијама постала је легендарна, данас се не може наћи ни један гастарбајтер који у суперлативу не говори о њемачким машинама. Очеvidно је да на овим домаћинствима распоред помоћних зграда, те опремљеност домаћинстава пољопривредним машинама добрим дијелом подсјећа или стреми ка томе да буду као аустријска или њемачка индивидуална газдинства.

Процес дифузије иновација у пољопривреди и селу у другој половини двадесетог вијека у крајишком селу никада није заживио јер је процес нестајања и атрофије сеоског живота био далеко јачи и засјенио је све остале процесе који су се дешавали у том турбулентном времену. Адопција и дифузија иновације остала је до данас на нивоу сељачке довитљивости и воље за преживљавањем, далеко од било каквог системског рјешења.

Крајишко село између супер-иновације и традиције

Очигледно је да је село у посљедњих двадесет година престало да храни град. На полицама супермаркета и на пијачним штандовима имамо све мање хране са села, а све више „супер-хране“, која стиже из разних крајева свијета. Упоредо са овом чињеницом све је популарнији тренд здравог начина живота и исхране па се због тога порције органске хране све више препоручују потрошачима као крајњим конзументима. Овакву ситуацију могли бисмо схватити као софистицирану маркетиншку филозофију великих увозних лобија хране (што она вјероватно и јесте), који су на нашем тржишту потисли све оно што је домаће да није негдје у нашој подсвијести стварно остала жеља да се некада вратимо и можда произведемо нешто здраве хране за себе и своју породицу.

---

²⁷ Стојанов, М.: *Социологија сеоских колектива*, Матица српска, Завод за социологију и развој села, Београд, 2004., стр. 260.

Село се у овој новој ситуацији нашло у великом процјепу између савременог и традиционалног. Са једне стране, у процесу транзиције према европским интеграцијама од села и пољопривредних произвођача се захтијева да производе у складу са новим стандардима, који подразумијевају софистицирану производњу са употребом скупих агротехничких иновација, док се са друге стране препознаје алтернатива том путу која је за наше село далеко прихватљивија, то јест да се производи оно што се може производити. Међутим, стереотипне баријере које су настале током негативне политике према селу отежавају да се пронађе пут који ће омогућити опстанак и перспективу села. Поред социокултурног комплекса који селу отежава схватање да су оне вриједности које су системски и цивилизацијски затиране, те представљане као примитивне и заостале, сада на неки специфичан начин доживјеле свој културолошки *come back*. У ствари, данас је на сцени парадоксална ситуација у којој је оно што је било стигматизовано као традиционално и конзервативно постало иновативно и пожељно. Много је примјера, које сусрећемо данас на овим просторима, гдје се покушава комерцијализовати културно наслеђе. Скоро поред сваке рјечице или туристичког мјеста данас имамо неку понуду у „етно“ стилу. Проблем је у томе, не само што село никако није укључено у ове активности него што у овим случајевима изостају мишљења струке, па тако прије имамо етно-кич него нешто што је дио нашег културно-материјалног наслеђа.

Поред тога што недостају емпиријска истраживања, радно способне структуре сеоског становништва, како би се створили научни предуслови за било какво озбиљно планирање развоја или ревитализације, селу или бар оном његовом дијелу који је радно способан да производи, недостаје и веза према домаћем тржишту, које би могло да омогући опстанак производње са индивидуалног газдинства.

Иако је иновативни потенцијал села детектован још у пионирским истраживањима села и сељачког живота, а виталност и опстанак села као друштвено-историјске категорије препозната управо у способности сеоске заједнице да се прилагоди и искористи нове околности у свом историјском преживљавању,²⁸ можемо рећи да село све теже проналази алтернативне путеве свог опстанка јер живот на селу све је више дио животног стила, а не сеоског живота какав познајемо.

---

²⁸ Мендрас, Х.: *Сељачка друштва*, ЧГП Дело, Загреб, 1986, стр. 279.

Изгледа да у вртлогу постмодерног доба западне цивилизације, а како је то у једном од својих радова описао Стипе Шувар: „...на мјесто сељака у недалекој будућности могло би ступити неко ново биће, које ће такођер обрађивати земљу, узгајати биљке и животиње и осигуравати храну за аутоконзум и за тржиште, жељно самоорганизирања и интегрисности у шире друштво, али које ће такођер настојати да се скраси у малим присним заједницама, а без шансе да се склони са вјетрометине глобалне супертехнизираних и софистицираних, од природе отуђене, дакле 'неприродне цивилизације'“.²⁹ „По свему судећи на помолу је нека 'нова' врста руралности, лишена слике села каквог познајемо, гдје са његовим нестанком нестаје и синкретичка подлога, то јест повезаност између производног и потрошачког живота и рада оличеног у синкрезији домаћинства и земљишног посједа.“³⁰ Очигледно је да је крајишко село већ одавно изгубило трку са усвајањем иновација у пољопривредној производњи које се примјењују на савременим фармама Западне Европе, јер оно није у могућности да се на аграрно-техничком нивоу укључи у трку са производњом хране. Разлози за ову инфериорност су бројни, али свакако је један од главних разлога и тај што код нас још увијек није направљена јасна разлика између пољопривредне производње на великим добрима и производње на индивидуалном сељачком газдинству. Индивидуално сељачко газдинство, чија су ограничења бројна, не може да прати токове агротехничких иновација који се примјењују на великим површинама. Рецимо, ако се користи ново хибридно сјеме у Лијевчу, оно сигурно није предвиђено да се сије у брдовитим крајишким селима, или ако се у производњи млијека препоручује узгајање високомлијечних пасмина крава, сигурно је да такве пасмине неће дати велики допринос у штали крајишког сељака, јер таква грла захтијевају много већу потрошњу хране која не може да се обезбиједи у брдовитим предјелима.

Када се узму у обзир многи пропусти који се некаквом инерцијом наслијеђени из прошлих времена, разумљиво је да ће резултати било каквог дјеловања према селу скоро у потпуности изостати јер, изгледа, а како каже Младен Стојанов: „Треба вазда понављати да се у селу и и пољопривреди одвијају сложени, разноврсни и противуречни процеси, о чему наша склоност ка упрошћавњу и поједностављивању не води довољно рачуна. Те

²⁹ Шувар, С.: *Село у транзицији*, Оригиналан научни рад, УДК: 316.334.55., Ниш, 2004, стр. 173–174.

³⁰ Ливада, С.: *Насиље руралног дисконтинуитета руралног развоја у нас*, Зборник Матице српске за друштвене науке, бр. 90, Нови Сад, 1991, стр. 35.

симплификације су створиле многе заблуде и збрку и отежавале разумевање аграра, а праксу у аграру чиниле неефикасном и нерационалном. Често се није знало шта су стварни проблеми села и пољопривреде па су се снаге трошиле на решавање споредних и лажних питања и проблема. И када се решавао неки важан проблем, резултати су изостајали, јер је занемаривана целина.³¹

Пред огромним изазовима и стандардима који у транзиционом периоду попримају претешко бреме, за српско село, могући а можда и једини смјер који води потенцијалном опстанку и развоју уз производњу органске хране, чији пласман наравно мора да буде потпомогнут од стране државе у виду разних бенефиција и заштитних мјера, јесте и успостављање културне интеракције на релацији село–град. Превазилажење антиномије село–град у нашем случају било би врхунска културна иновација која би боље омогућила развој села него било каква производна иновација. Важност успостављања позитивне културне интеракције између села и града није само у циљу превазилажења дихотомије село – град већ и у успостављању рурално-урбаног континуума, у којем се урбане тековине дисперзују и прилагођавају селу.³² У прилог овом мишљењу иде и то да су наша поједина села чији је географски положај био повољнији у односу на села која су била смјештена даље од главних путева и градова, а у којима није дошло до дисперзије урбаних тековина попут остваривања социјалних права (право на пензију, на дјечији и матерински додатак, те на квалитетнију здравствену заштиту, школовање...), исто тако напуштана. Младим људима на селу данас је битнија културна комплементарност са градом у погледу остваривања одређених права него сазнања о достигнућима генетског инжењеринга на појединим пољопривредним културама.

Ако се на проблем развоја руралних подручја, као и нестанка досадашњег облика села погледа кроз призму културне феноменологије, то не мора да изгледа као пропаст културних образаца које је село током историје створило. Као што је могуће пронаћи скривено језгро потенцијалног урбанитета у традиционалним руралним структурама друштва, тако се може доказати да су многи модерни образци културе по својој есенцији рурални.³³ Село данас више не „бјежи“ од новог, модерног и страног, оно трага за својим

---

³¹ Стојанов, М.: *Социологија сеоских колектива*, ор. cit., стр. 122.

³² Шувар, С.: *Село у транзицији*, ор. cit., стр. 172.

³³ Митровић, М.: *Село и град комплементарни друштвено културни обрасци*, Оригинални научни рад, Гласник Етнографског института, Београд, 1995, стр. 41.

преживљавањем, јер су њгови витални капацитети све слабији и мањи, али исто тако не може да се одрекне свога „знања“ које му обезбјеђује егзистенцију.

УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

На крају је неопходно указати да свако дјеловање према селу, а поготово када се оно односи на његов развој, треба да долази из оквира проведених истраживања—in situ. Нажалост, истраживања из ове области код нас је веома мало и углавном су старијег датума, тако да нису валидна у смислу њихове практичне примјене. Село по свим питањима која се тичу његовог опстанака остаје пасивно, тако да без гласа трпи и бори се са оним што га у историјском контексту полако прождире. Промјене које су задесиле село често нам се чине мале и безначајне, али су у стварности толике да могу узроковати потпун губитак једног културно-историјског наслеђа.

Главно питање, које се данас намеће по логици поретка ствари је: Да ли село може да поднесе још један финални ударац, а који је поново прикривен кроз усвајање нових европских стандарда и програма развоја? Овдје свакако није ријеч о неофобији или еврофобији, али село је већ предуго објекат разних програма који су без научне валоризације „угурани“ у двориште сељачких газдинстава.

ЛИТЕРАТУРА

Дилић, Едхем: *Тракторизација индивидуалне пољопривреде, Неки основни аспекти усвајања трактора у Славонији и Војводини*, Социологија и простор, Vol. No. 53–54, Институт за друштвена истраживања, Загреб, 1976.

Ђурић, Војислав: *Систем сеоског опирања иновацијама*, Социологија и простор, Vol. 40 No. 3/4 (157–158), Институт за друштвена истраживања, Загреб, 2002.

Ђурић, Војислав: *Дифузија иновација као истраживачко поље руралне социологије*, Социологија села, бр. 33, Институт за друштвена истраживања, Загреб, 1971.

Everett M. Rogers: *Diffusion of innovations*, The Free Press, A Division of Macmillan Publishing Co., Inc., New York, 1962.

Ерлих, Вера: *Југословенска породица у трансформацији*, Либер, Загреб, 1971.

- Ливада, Светозар: *Насиље руралног дисконтинуитета руралног развоја у нас*, Зборник Матице српске за друштвене науке, бр. 90, Нови Сад, 1991.
- Лукић, Р.: *Будућност села и сељака*, Српска академија наука и умјетности, Београд, 1985.
- Мамфорд, Луис: *Град у историји*, Book & Marso, 2006.
- Мендрас, Хенри: *Сељачка друштва*, ЧПП Дело, Загреб, 1986.
- Митровић, Милован: *Српско село и сељаци на прелазу векова – између стратегија преживљавања и модернизације*, Институт за социолошка истраживања, Филозофски факултет у Београду, Београд, 2004.
- Митровић, Милован: *Село и град комплементарни друштвено-културни обрасци*, Оригинални научни рад, Гласник Етнографског института, Београ, 1945.
- Стојанов, Младен: *Социологија сеоских колектива*, Матица српска, Завод за социологију села, Београд, 2004.
- Танић, Живан: *Сељаци на европским раскрсницама*, Институт друштвених наука, Центар за социолошка истраживања, Београд, 1974.
- Фирст-Дилић, Ружа: *О концептима у истраживању пољопривредних иновација*, Социологија и простор, Vol. No. 44–45, Институт за друштвена истраживања, Загреб, 1974.
- Шљукић, Срђан: *Сељаштво између идеологије и теорије*, Култура полиса, бр. 15, Нови Сад, 2011.
- Шувар, Стипе: *Село у транзицији*, Оригинални научни рад, УДК: 316334.55, Ниш, 2004.
- Шувар, Стипе: *Између засеока и мегалополиса*, Центар за социологију села института за друштвена истраживања, Загреб, 1973.

Извори

- Алманах бановина: *Врбаска Бановина*, 1931.
- Краљевска банска управа Врбаске бановине*, Статистика, 1935.
- Попис становништва, домаћинства и станова 1981. године, СР Босна и Херцеговина, *упоредни подаци 1971. и 1981. година за општине*, Сарајево, 1982.

Zoran Bjelajac

Willage and inovations: Perspectives of rural areas development

Summary: In this study the author attempts to draw attention to the changes that have befallen the village under the influence of diffusion of agricultural innovations. Correlating the perspective of development in rural areas with the processes of the twentieth century that have caused an unexceptionally unfavourable position of villages, as well as those present processes that have an equally destructive effect on village life. The author believes that in the future the willage won't be able to cope with innovations, which are being implemented in agircutulre without prior scientific evaluation and comprehensive studies that would take into consideration the typology of rural areas.

***Key words:** innovation, willage, farmer, development, change, difusion, reform, adoption, rural, perspective.*